

ПУБЛІКАЦІЇ ТА РЕЦЕНЗІЇ

Юр МЕЖЕНКО

МИСТЕЦТВО ІДЕ СВОЇМИ ШЛЯХАМИ*

Мистецтво іде своїми шляхами, яких ми ще не знаємо добре.

Теорія та живе життя – це дві ворожі протилежності. Всяке творення плянів, схем, передпошилок та математично-льоґічних висновків здебільшого не відповідає тим формам, у які мистецтво втілює свої об'єкти. Творчість сміється з теорій і справедливо сміється, бо ми свої теорії складаємо з якихось абстрактних думок, і не стільки аналізуємо, що треба робити насамперед, скільки критикуємо.

Тільки рівний за силою творець може критикувати, а наша роль – аналізуючи, спостерігати, заражатись творчістю та самим прагнути до творення, розшукавши в собі індивідуальні сили, творчоздатні та дражливо-чутлі.

Отже, і зараз ми маємо творців слова тих, що згуком і образом виявляють свій творчий процес, тих, що, перетравивши життя та блукаючи у світі ідеї, дають їх нам в новій словесній формі, втіленій ними в такі образи, що зродились у їх душах.

Чи ми будемо їх критикувати і казати до всіх голосно: ось, дивіться, тут вжив він неправильної форми, а тут сполучення згуків не м'яке і ріже вуха? Чи буде цей спосіб таким, що нам що-небудь пояснить, чи не буде це звичайним міщанством, що кожному глибоку

* Рукопис статті знаходиться у фонді №191 (од. зб. №16, 9 рукопис. стор.) Інституту літератури НАН України імені Т.Шевченка (Київ). Текст відредаговано з максимальним збереженням мовно-стилістичних особливостей автора.

ідею мільчить і тіло Венери Мілоської ставить у кав'ярні задля популяризації краси і смачнішого травлення страви?

І ми не хочемо, а мусимо так наших поетів критикувати – ми підійдемо до творчости їхньої з повним довір'ям, що творять вони: широ, як того вимагає їх внутрішня суть, як творить їх воля без жодних кривлянь, без жодного бажання підігнати дух свій і твори свої під чужий смак, під чужі штили і під ухвалені дрібноміщанською юрбою форми.

Ми згори знаємо і вже не розбираємо цього, що вони – ті поети, за яких ми казатимемо, – правдиві аристократи, тільки духа, не крови.

Аристократи тому, що мають витончені почуття, що відчують, або близькі до відчуття вищої волі, що творить світ, людність і все буття.

Аристократи тому, що зрозуміли силу своєї душі і слабкість юрби, ще й тому, що культивують індивід і прагнуть вселюдської індивідуалізації, прагнуть тої мети, аби кожна найслабша людина мала можливість не розчинятись в юрбі, а голосно заявляти свої права на індивідуальність, свою волю до самостійних думок, до творення форм, незалежно від натовпу життя і довільного розвитку духу.

Нехай це буде не критичний підступ, лиш аналізування, лиш спроба знайти ті сили й ідеї, що зараз панують у душах поетів, розшукати шляхом аналізу ті образи, що зараз лейтмотивною смугою проходять у творчих словах, і, зрештою, прослідкувати і знайти той таємничо-інтимний момент, що зв'язує образ поета з реальним життям та одночасно й життя поетизує, і сам образ робить не теоретичною абстракцією, а реальним та силовим чинником людства.

Українська поезія по справедливості перебула революцією: заперечила всьому минулому, і зараз творить нове, що не є зв'язаним ідеєю з минулим і не може бути виведеним еволюційно із попередніх явищ. Українська поезія зараз дістала сили нові, свіжих творців, що прийшли не зі школи Олеся, Вороного, Чупринки, а просто народились на світ творчоздатними і, на щастя, не встигли пізнати цвілої традиції українських псевдосимволістів, а почали писати – творити так, як того вимагала вся їхня натура. Вони не є спадкоємцями трухляво-безсилового скигління, вони самі борці за правду свою, за волю.

Дійсно, можливо, що дехто з молодих поетів у свій час, кілька років тому, і читав Олеся та Чупринку, можливо, що навіть перші

свої поетичні спроби писав за тим зразком, але важливо не те. Зараз це нові люде, що новий світогляд несуть, нова сила, що зростає на ґрунті, а не в ящиках парників та оранжерей, власне, не на російсько-інтелігентському прикорені, що отруїв назавжди думку так міцно, що навіть хуга революції не спромоглась знести з російського письменства те нашарування, а сама під впливом традицій некрасовсько-бальмонтівської балаканини направляє всю творчість пролеткультівців та інших революційних письменницьких кіл.

Повторюю знову: нові сили прийшли і не принесли з собою традицій знайомих, а починають все знову.

Мабудь, тому їм доводиться часто пробивати для себе стежки, що вже добре протоптані попередниками, мабудь, часто замість прямої путі ідуть манівцями, але кожен пророблює всю працю за своїм індивідуальному пляном, простує до своєї мети, що накреслена ним самим.

Через те й виходить, що всіх наших нових не можна об'єднати в одну групу зі спільним пляном, зв'язану одною школою.

Вони мають спільного лиш те, що всі прагнуть найбільшої, найглибшої індивідуалізації. Цей факт протирічить теорії, котру народила штучна думка, теорії колективної творчості, але цей факт є творчим, а теорія так і не стала реальним явищем, лишилась на стадії програми.

Маємо статут колективної творчості, складений в кабінеті урядової особи, але членів цього товариства нема, а в дійсності життя саме викинуло на поверхню кілька творчих індивідів, що творять наперекір тим правилам та регламентам правовірних пролеткультівських теоретиків.

Повторюю те, що сказав з самого початку: теорія та реальне життя – це дві ворожі протилежності.

І маємо ми в українській поезії тільки індивідуальности, а на колектив ще не розжились.

Які ж саме властивості мають наші поети, які поетично-творчі прийоми, і світогляд який принесли з собою?

Найстарший та найбільший Тичина.

Весь світогляд його має світлі і м'які кольори.

Він приймає життя і всі його прояви зовнішні, все духовне і все матеріальне як гармонію духа єдиного; він не знає контрастів за суттю, бо навіть у протилежності духа й матерії вбачає спільний єдиний первень. Він знає єдину силу, що породила всю нашу

реальність. Ця сила є музика. Світ то є музика – гармонія сфер. То правда, що іноді буває чутно фальшиві дисгармонійні акорди, але ж і в найкращій симфонії маємо дисонанси, що потім розв'язуються консонансами, і з того виходить, що все – лиш частина величної симфонії всесвіту. Все живе, нема мертвого, бо кожен найменший мікроб, кожна пожовкла стеблина так само має свою ноту в космічній симфонії, так само, як сльози Мадонни, як Дніпро, що гуляє в білих панчішках, як ті, що співають псалми залізу, і як крики в міжзоряному лоні.

Цей симфонічний пантеїзм приніс в українську поезію Павло Тичина, і вся творчість його – це музична композиція, писання світової симфонії. А тема і назва тої симфонії – Всесвіт.

Інакше відчуває зовнішній світ Осьмачка. Його захоплюють не інтимні моменти, а лиш сильні контрасти, великі простори, широкі розгони. Сум і жах постають не в образі абстрактної сили, а в матеріальних тілесних формах. Він сьгає химерою від бігунів і холодних замерзлих морів до екватора і від України – гуральні, що варить пиво п'яне, – до американського капшука. І все це разом. Він любить землю і земні образи, земний матеріал опанував його думкою, захопив його поетичний зір, але він може згадати і про Мадонну, і про міжпланетність, проте лише для контрасту.

Коли він хоче висловити свою думку, то для пояснення шукає контрасту протилежності, протиріччя, аби тим порівнянням створити міцний і виразний образ.

Він любить життя за те, що воно повне весняних протилежностей, сильних протилежностей, які завжди є для нього не темою, а образом. За тему він бере думку цілісну, не розколоту, суцільну і ясну, а метод його – це метод тої людини, що, вперше побачивши небо, одразу відчула себе на чорній плодючій землі і зрозуміла, що небо – то є ідеал, найвища недосяжна мета, а реальність – земля, протилежність неба, але прекрасна своїми земними формами, своїм земним життям.

Поезія Осьмачка – то є молитва хлібороба, що молиться небу, але земними думками, земними словами, які створив чернозем.

І маємо земного Косинку, того, що пильно вдивляється в дрібниці, збирає подробиці і любить деталі.

Він прекрасно зрозумів життя, знайшов і вдивився в його найтаємніші пружини, довідався про те, яка власне сила керує і направляє весь той різнобарвний світ, що оточує його. І це своє

розуміння він розказує нам, даючи імпресіоністичний образ: вихопить мент, намалює п'ять-шість подробиць, додасть, що хтось кашляв, власне, дасть не цілість, не суть, а лише кілька окремих проявів, іноді характерних, а іноді навіть і безбарвних, і в цих розріжнених деталях він передає свою думку, своє почуття.

Він у цьому правдивий мозаїк.

А любить він землю, землю матеріяльну, не ту що філософією займається, а бездумну, стихійно-матеріальну. Для нього спочатку був не дух, а матерія, потім вже та матерія породила духовність.

Усі болі, страждання, соціальні проблеми, муки боротьби, натовп і особа розв'язані їм згори. Тичина розв'язує тим, що все це єдина гармонія звуку, а Косинка – тим, що все це єдина гармонія матерії. І кожне страждання є немов усесвітнє, ні, краще – всеземне страждання. Він не обурюється, бо він об'єктивний дослідувач правди, і не контрастів шукає, бо він їх не знає, в єдиному первні не може бути контрастів, а шукає основного закону, шукає того моменту, в якому матерія стає вдухотвореною, шукає ту силу, що є перший двигун. І шукає в буденному, земному, іноді кривавому, іноді ясному житті, але завжди в такому, що звичайне, знайоме для всіх. Він відкриває закони природи в найдрібнішому явищі, знаючи те, що і для нього норма та ж сама, що й для стихійних космічних сил.

Терещенко – це той поет, що для кожного твору має окремий світогляд. Поет-анархіст. Він визнав у всьому світі лиш власне бажання і власну волю. Він не перечить нічому, бо не може і не хоче гнітити чужої волі, але того він не знає. Мій настрій – це основа, і тема, і образ. Бо все для нього рівне. І ми не були б дуже здивовані, коли б він написав такий твір, де не буде ні думки, ні теми, ні образу, зв'язаних за певним пляном, і написав би поему, де тема – боротьба двох сил, думка – свято праці, а образ – той чернець, що прожив на стовпі і був прозваний стовпником. Терещенко може своїм бажанням зв'язати такі моменти, що мають остільки інтимно-індивідуальний характер, що ніхто не відчує його настрою.

Але це у нього найперший закон і правда найбільша. Він, правда, здебільшого використовує те, що дає реальне життя, бере не абстрактність, а образ ясний і чіткий, а далі вже комбінацію тих образів творить за своїм настроєм, і здається мені, що, фіксуючи

певний момент своєї індивідуальної емоційної думки, він потім часто сам не відчує, не поновить при читанні власного твору того настрою, що опанував його при написанні.

Індивідуалізм доведений до свого логічного кінця, далі ходу нема і не будьмо здивовані, коли він через рік, через два не закінчить свій індивідуалістичний шлях і не перейде до колективізму – до другої крайності, в якій він і зараз ніби починає шукати рятунку.

От ті чотири поети, що зараз найближчі до нас. Наша сучасність не дає нам більше матеріалу, ті, що пишуть десь в іншому місці, для нас невідомі. І мусимо ми обмежитись такою невеликою кількістю, чекаючи можливості довідатись про тих поетів, що творять по інших місцях.

Підсумку я не буду робити, бо це вже буде щось близьке до висновку, а висновків я хочу уникнути. Дозволю собі тільки один висновок, що не є зв'язаним з нашою темою.

Українська поезія стала на власні ноги, минула наука, московські учителі та Європа. Вони вже – історичний матеріал, а зараз прямуємо своїми шляхами. Дороги свої прокладаємо і творимо дійсно свою, не позичену культуру.

Це не значить, що не треба вчитись на минулому, але минуле, робота чужа мусить нам допомогти знайти свої форми, свої способи, свої прийоми. Шукаємо їх зараз, шукаємо ще пильніш, бо ми ж прямуємо зараз до власної культури, що є наша молитва і наша релігія.

Публікація Олени Галети.